

DEJINNÉ VYKROČENIE KANTOVEJ MORÁLKY

LUBOMÍR BELÁS, Katedra filozofie FF UPJŠ, Prešov

BELÁS, L.: Kant's Ethics and Historicity.
FILOZOFIA 50, 1995, No 5, p. 266

The first part of the paper reconsiders Kant's ideas on enlightenment, on French revolution, as well as the progress of humanity and its moral justification. In the next part the civil society is analysed along with its basic principles (liberty, equality, independence). This step is interpreted as passing from moral-practical reason to legal-practical reason in Kant's philosophy of history – a shift in Kant's philosophy, which can be seen as resulting from his more profound interest in the relations between morals, law and politics.

Pri svojich úvahách o priebehu vývoja dejinnej reality a aktivity ľudského rodu Kant nepodľahol *kúzlu vznešenosti ciela* ani „predpokladanému (hypotetickému) začiatku dejín“, ale svoje premýšľanie orientoval aj na **prítomnosť**, na aktuálny stav, v ktorom sa ľudstvo nachádzalo v jeho dobe. Tento zmysel pre *presný okamih histórie*, t.j. pre *našu prítomnosť*, ocenil aj M. Foucault ([1], 52), ktorého vonkoncom nemožno pokladať za *prívrženca* toho typu filozofovania, ktorého reprezentantom bol Kant.

V tomto smere má zásadný význam **ôsma** téza *Idey všeobecných dejín v zmysle svetoobčianskom*, v ktorej sa píše: „Dejiny ľudského rodu možno vcelku považovať za vykonávanie *skrytého plánu prírody*, aby uskutočnila vnútorne a k tomu účelu i navonok dokonalú štátnu ústavu, ako jediný stav, v ktorom môže v ľudstve plne rozvinúť všetky svoje vlohy“ ([2], 825). Túto tézu pokladá Kant za *veľmi prospešnú* – a potom, „záleží iba na tom – či *skúsenosť* (podč. L. B.) objaví niečo z tohto pochodu prírodných úmyslov“ ([2], 825). Tento beh *skrytého plánu prírody* si vyžaduje takú dlhú dobu, než sa uzavrie, že z malej časti, ktorú v tomto ohľade ľudstvo už prešlo, možno len „neurčito posúdiť tvar jeho dráhy a pomer častí k celku ...“ ([2], 825).

Z ľudskej povahy vyplýva skutočnosť, podľa ktorej „nemôžeme ostať ľahostajní ani voči najvzdialenejším epochám svojho rozvoja, pokiaľ sa len dajú s istotou očakávať“ ([2], 825). V tejto súvislosti sa Kantovi zdá, že „vlastnými *rozumovými* (podč. L. B.) usporiadaniami“ ([2], 825) môžeme privodiť *tento vek*, pričom aj *najslabšia známka* toho, že sa k nemu blížíme, je veľmi dôležitá. Z tohto konštatovania potom vyvodzuje úlohy pre štáty, čo sa týka ich *vnútornej štruktúry*, zabezpečenia *ak nie pokroku*, tak potom aspoň udržania tohto účelu prírody, a takisto aj požiadavku garancie nedotknuteľnosti slobody. Táto *občianska sloboda*, uvažuje Kant, pozvoľne postupuje. Čím ďalej, tým viac sa „ruší osobné obmedzovanie občana v jeho výkonoch, všeobecná sloboda sa dostáva náboženstvu, a tak nastáva pozvoľna, napriek vysky-

tujúcim sa omylom a bludom **osvietenstvo** ako veľké dobro...“ ([2], 825). Toto musí dospieť až hore, k trónom, a ovplyvniť ich *vládarske zásady*.

S osvietenstvom spojená „istá srdečná účasť“ ([2], 825) a súčasne Kantovo akceptovanie osvietenských požiadaviek *racionalizácie* a *liberalizácie* sociálneho života, späté so zreteľnými momentami *sociálneho kriticismu*, je obsiahnuté v jeho nesporne významnej práci *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* Tento „malý spis“ bol publikovaný v tom istom roku ako *Idea všeobecných dejín v zmysle svetoobčianskom* a tematika je tiež podobná. Kant v nej precizuje svoju filozoficko-dejinnú koncepciu; no v porovnaní s *Ideou všeobecných dejín v zmysle svetoobčianskom* sa zaoberá viacej **prítomnosťou**, analyzuje aktuálny *stav ľudského rodu*, čo sa prejavuje *prevahou* sociálno-právnych (= politických) momentov v tomto spise; aj keď, samozrejme, *horizont budúcnosti* sa tu neobchádza.

Osvietenstvo Kant pokladá za zákonitú, „ľudskou prirodzenosťou“ ([3], 230) podmienenú epochu, ktorej základným rozmerom je prechod z *nezrelosti* do *zrelosti* na základe „používania svojho vlastného rozumu“ ([3], 230), bez vedenia zo strany kohokolvek iného. Z tohto pohľadu hodnotí aj minulosť. V nej takisto nešlo vôbec o to, že by uplynulé časy protirečili *ľudskej prirodzenosti* a že by *nedospelosť človeka* bola podmienená *nedostatkom rozumu*, aj tieto dávne doby boli podľa Kanta *vlastným dielom človeka*. *Lenivosť* a *zbabelosť* sú príčinami toho, že veľká väčšina ľudí prírodou už oslobodených od cudzieho vedenia zostáva po celý život *nezrelou*. A preto tí druhí si ľahko osvojujú právo byť ich *poručníkmi*, a to nielen *mocenskými*, ale i *duchovnými*.

Základný moment osvietenstva spočíva podľa Kanta v rozvoji aktivity ľudského rozumu, ktorý si uvedomuje svoje právo byť *najvyšším sudcom*. Podmienkou *osvietenia verejnosti*, t.j. schopnosti **používať vlastný rozum**, je **sloboda**. Iba na jej základe možno rozširovať *ducha* hodnoty vlastnej osoby a *povolania* každého človeka myslieť samostatne. Pod slobodou Kant jednoznačne myslí právo svoj „rozum vo všetkých prípadoch *verejne používať*“ ([3], 227). Túto *plnú slobodu* na rozdiel od *súkromného použitia rozumu*, ktoré je z hľadiska cieľavedomosti a nutnosti obmedzené sociálnym *statusom* (napr. dôstojník, minister, kňaz), má iba **učenec**.

Kant upozorňuje ďalej na úlohu panovníka. Ten má byť v prvom rade garantom slobody myslenia a tolerance pre svojich poddaných, t.j. občanov, ktorí môžu slobodne využívať svoj rozum, a to nielen vo veciach náboženstva, ale i **zákonodárstva** ([3], 233), či už pri jeho zlepšovaní, alebo pri kritike jeho *terajšieho používania*.

Východiskom sociálnej transformácie u Kanta je teda sloboda **myslenia**, ktorá sa prejaví v slobode **konania**, a tá bude mať vplyv i na princípy **vlády**, ktorá by si vo vlastnom záujme mala uvedomiť skutočnosť, že človek je „*viac ako stroj*“ ([3], 233), a tak akceptovať jeho vlastnú dôstojnosť.

Svoju dobu z tohto hľadiska Kant charakterizoval ako dobu **osvietenstva**, ktorá stelesňuje „sväté práva ľudstva“ ([3], 231), nositeľom ktorých je **národ**, a nie panovník, ktorý iba zjednocuje *všeobecnú vôľu* národa, a je teda garantom *svätých práv ľudstva*. Zároveň si treba uvedomiť, že osvietenstvo Kant vonkoncom nechápal *úzkou časovo*, t.j. iba vzhľadom k dobe, v ktorej žil, ale širšie, skôr ako zákonitý stav a súčasne postup, v ktorom treba rozširovať poznatky, zbavovať sa omylov a predsudkov a takto ďalej postupovať v **osvietenstve**. *Všeobecné*

odstúpenie od takto poňatého osvietenstva by bolo podľa neho „zločinom proti ľudskej prirodzenosti, prvotné určenie ktorej spočíva práve v tomto **pokroku** (podč. L. B.) ...“ ([3], 231).

Kant ako filozof, pedagóg, mysliteľ bol prísny, presný, dôsledný. Typická bola pre neho bádateľská práca na *základe dôkazu*. To znamená, že každé svoje tvrdenie, koncepciu, úvahu, názor, postoj podopieral *silou dôkazu*. Výnimku v tomto smere netvorí ani taká filozofická problematika, akou je *pokrok ľudského rodu*. Kant sa k tomuto problému permanentne vracal, posudzoval ho a vysvetľoval. Zároveň treba uviesť, že k jej filozoficko- teoretickému zdôvodneniu potreboval tiež dôkaz. Práve z tohto dôvodu je potom zaujímavá jeho práca *Spor fakúlt*, ktorá obsahuje „obnovenú otázku“ ([4], 351), či sa ľudské pokolenie nachádza na ceste neustáleho zdokonaľovania.

Tento problém, ako zdôrazňuje Kant, sa vonkoncom netýka *prírodných dejín* človeka, ale predovšetkým **dejín mravnosti**, a to „celého ľudstva, ktoré je na zemi zjednotené a do národov rozdelené“ ([4], 351). Podľa neho je to otázka „budúceho času“, hlavne „rozšírenia výhľadu do budúcnosti“ ([4], 351).

„Morálne“ zdôvodnenie pokroku teda určuje perspektívy „ľudskosti vôbec“ a dotýka sa jej „dejinnej univerzálnej platnosti“ ([5], 344). Podľa Kanta sú možné *tri* prípady, v ktorých je obsiahnutá odpoveď na túto otázku alebo, ako tu píše, *predpoveď* ([4], 352) budúcnosti. Ľudský rod môže byť podľa jeho názoru buď na *kontinuálnom ústupe k horšiemu*, alebo *neustále postupovať k lepšiemu*; alebo po tretie, vo „večnej *stagnácii* na dosiahnutom stupni svojej mravnej hodnoty“ ([4], 353). Voči všetkým trom možnostiam sa Kant stavia negatívne. Najviac súhlasu môže podľa neho vyvolať za predpokladu, že *pochabosť* je charakterom nášho rodu, tretia *predpoveď*, ktorú nazýva „hypotézou abderitizmu“ ([4], 354).

Aby bola možná *prognóza pokroku*, musí jej predchádzať v „skúsenosti ľudského rodu“ ([4], 356) istá *danosť*. Túto veľmi dôležitú *danosť* Kant nazýva „*Geschichtszeichen* (signum rememorativum, demonstrativum, prognosticon)“ ([4], 357) – *dejinné znamenie*, ako istá *tendencia ľudského rodu vcelku*. Toto *znamenie dejín* zladuje horizonty prítomnosti a budúcnosti a môže byť aplikované do minulosti. Takto sa podľa Kanta potvrdzuje **kontinuita** dejinného procesu, ktorý je záležitosťou ľudského rodu.

Podrobne sa tento problém rieši v *šiestej* časti „obnovenej otázky“, ktorá má názov *O danosti našej doby, ktorá dokazuje morálnu tendenciu ľudského rodu*. Kant tu zaujal „myšlienkový spôsob diváka“ ([4], 357) vo vzťahu k tejto dejinnej udalosti, ktorá dokladá nielen *morálny* charakter ľudského rodu, ale poukazuje i na jeho smerovanie k lepšiemu, pretože jeho predpoklady z hľadiska „dneška stačia“ ([4], 358).

Touto *danosťou* dejinného významu je pre neho Francúzska revolúcia. Charakterizuje ju týmito myšlienkami: „Revolúcia duchaplného národa, ktorá v dnešných dňoch pred nami prebieha, sa môže podariť, alebo stroskotať; môže byť naplnená biedou a ukrutnými činmi do tej miery, že dobre zmyšľajúci človek, i keby ju chcel považovať za šťastnú, nemohol by nikdy pristúpiť na tento experiment s takýmito nákladmi. Táto revolúcia, tvrdím, vyvoláva v myšliach všetkých divákov (ktorí sami nie sú v tejto hre zapletení) účasť, ktorá hraničí s entuziazmom a ktorej prejavy sú spojené s nebezpečenstvom a ktorá nemôže mať inú príčinu než morálne základy v ľudskom pokolení“ ([4], 358).

Táto udalosť ovplyvnila čítanie verejnosti (ale aj Kanta) predovšetkým svojimi morálnymi, právnymi a politickými implikáciami. Kant to vyjadril tak, že *účasť* na tejto udalosti je

pravým entuziazmom, smerujúcim k ideálnemu, čisto morálnemu, ktoré svoj prejav nachádza v „pojme práva“ ([4], 359). Badateľná je tu potom tendencia poukazujúca na to, že u Kanta začínajú vystupovať do popredia predovšetkým **morálno-právne (= politické)** problémy. Možno to doložiť jeho názormi na otázku „prírodného práva národa na konštituovanie občianskej ústavy, na jej účelnosť a morálne dobro“ ([4], 358), *pojme práva* je ostro postavený proti „pojmu cti starej výbojnej šľachty“ ([4], 359). Ďalej sa veľmi výrazne venuje problematike „spôsobu vlády“ ([4], 361), ktorú by si mal podľa neho zvoliť ľud sám podľa všeobecných právnych princípov ([4], 361), založených na slobode človeka.

Kant zdôrazňuje dejinný význam revolúcie myšlienkou, že je to taký fenomén ľudských dejín, na ktorý sa **viac nemôže zabúdať**, lebo „odkryla v ľudskej povahe vlohy a schopnosti k lepšiemu“. Jej fundamentálny význam vidí v tom, že „spája v ľudskom rode podľa vnútorných právnych princípov prírodu a slobodu“ ([4], 361). Táto *udalosť* je „príliš úzko spojená so záujmami ľudstva a ovplyvňuje svet vo všetkých jeho súčiastiach...“ ([4], 361). Kantovi táto „dejinná danosť verifikovala možnosť pokroku ľudstva“ ([5], 346); na báze jej zhodnotenia pristúpil k filozofickej predpovedi osudov ľudského rodu. V tejto súvislosti píše, že „ľudský rod sa vždy nachádza na postupe k lepšiemu a že tomu tak bude i naďalej ...“ ([4], 362).

Význam Kantovej filozoficko-dejinnnej interpretácie revolúcie *duchaplného národa* pre jeho filozofický model pokroku možno vidieť predovšetkým v tom, že nie je založená iba na svedectve faktického vedenia a skúsenosti, ale že „vychádza z komplexného celku dejinných, právnych a gnozeologických predstáv. Preto sa v nej a v určeníach, ktoré sú jej základnými komponentami (ako *príroda, sloboda, mier, moralita, právo, ľud, ľudstvo, záujem, dejiny, pokrok*), spája **historicko-empirický vzťah** k skutočnosti s **normatívnou filozoficko-humanistickými ideí**“ (podč. L. B.) ([5], 346).

Kantovo riešenie problému možnosti pokroku, vedené na *zaklade dôkazu*, snaha verifikovať dejinnú prognózu, toto všetko sa spätne prejavilo na celej *budove* jeho filozofie dejín. Ide tu o istú zmenu či posun naznačený hlavne výsledkami jeho úvah vedených z pozície analýzy *prítomného stavu ľudstva*. Túto dôležitú tendenciu možno charakterizovať ako „prechod od morálno-praktického k právno-praktickému rozumu“ ([6], 212). Túto skutočnosť treba precizovať: *ťažisko* jeho filozoficko-dejinnnej koncepcie sa pozvoľna presúva k „užším“ otázkam, ktoré nie vždy v plnej miere korešpondujú s obsahom **programového spisu** *Idea všeobecných dejín v zmysle svetoobčianskom*. Jednoducho a pritom veľmi výstižne vyjadril tento dôležitý moment K. Weyand. Podľa neho tu nejde o *novú koncepciu*, ale predovšetkým o to, že Kant k už dosiahnutej *budove filozofie dejín* pripojil *malé prístavby*, ktoré síce „môžu meniť, či dokonca rušiť obraz starej fasády“, ale ktoré nie sú v stave dať jej „novú podobu“ ([7], 171), t.j. tento *posun* vonkoncom neznamena vytvorenie zásadne novej filozofie dejín.

V tejto súvislosti treba zdôrazniť skutočnosť, že základný étos Kantovej filozofie dejín úzko prepojenej s problémom slobody človeka zostáva, len je *videný* v inej perspektíve. Ide mu totiž o *zmierenie* základných princípov *praktického rozumu* princípmi vyplývajúcimi zo zvláštnosti ľudskej skúsenosti. Kant chce dokázať použiteľnosť *idey praktického rozumu* na dejinný proces. Filozofia dejín sa takto stáva *kapitolou aplikovanej praktickej filozofie*. Do centra pozornosti sa dostáva *genéza každej všeobecnej vôle* ako jednotlivcej vôle presahujúcej „jednoty a priori zjednotených všetkých vôľ v čase“, pričom táto „jednota leží v základe pojmu rozumu a na ňom založených sociálnych inštitúcií“ ([6], 212).

Východisko tvorí princíp autonómie praktického rozumu a ním postulovanej slobody človeka, ktorá predstavuje **podstatnú charakteristiku ľudského bytia**, špecificky *ľudskú mohutnosť* s dejinným charakterom. Táto *mohutnosť* nie je založená na vonkajších určeníach, jej pôvod je síce problémový, môžeme ju však pochopiť na základe jej *prejavov* v konaní človeka.

Slobodu ako *ľudskú hodnotu* začína Kant postupne spájať s určitými sociálnymi inštitúciami, ktoré sa budujú na základe *rozumnej jednoty všetkých vôľ* – t.j. štátu, práva, občianskej ústavy, politickej moci, pri súčasnom akcentovaní občana, jeho práv a povinností. Meradlom tohto posudzovania sa stalo základné vymedzenie kategorického imperatívu: „Konaj tak, aby maxima tvojej vôle mohla vždy byť zároveň princípom všeobecného zákonodarstva“ ([8], 52). V tejto abstraktno-etickej formulácii Kant zvyrazňuje problém občianskej rovnosti, samostatnosti, zákonosti, slobody každého člena society. Garantom slobody mu je štát ako právna (= politická) a sociálna inštitúcia.

Keď Kant riešil problém slobody človeka, nadväzoval – či už kriticky, alebo do istej miery akceptujúco – na názory takých mysliteľov, akými boli **T. Hobbes** a predovšetkým **J. J. Rousseau**. Slobodu umiestňuje do rôznych sfér. *Vnúťorná sloboda* alebo *sloboda ducha* je spojená s autonómiou praktického rozumu a s jeho *vlastným zákonodarstvom*, s *vnúťorným určením* každého človeka, s tým, že *človek je účelom osebe* a v tomto určení pramení jeho dôstojnosť ako osoby a zároveň i príslušníka ľudstva.

Vonkajšia sloboda alebo *občianska sloboda* nadobudla u Kanta formu *politickej slobody* úzko spojenej s právom. V tomto prípade vychádza z toho, že človek je časťou istého spoločenstva, ktoré Kant nazýva **občianskou ústavou** (spoločnosťou), a táto má *zmluvný* charakter ([9], 143). Práve princíp uzatvorenia tejto *zmluvy* (constitucionis civilis) ([9], 144) ju odlišuje od iných dohôd. Účelom takéhoto zjednotenia mnohých osôb do *občianskeho stavu* je „*právo* ľudí nachádzajúcich sa pod *verejnými donucujúcimi zákonmi*, ktorými je možné určiť každému to, čo je jeho, a zabezpečiť to pred nárokom každého druhého“ ([9], 144). **Verejné právo** celkom vychádza „z pojmu *slobody*“ ([9], 144). *Právo* ďalej Kant definuje ako *obmedzenie slobody každého* pod podmienkou súhlasu so *slobodou všetkých*, pretože to je možné podľa všeobecného zákona, pričom verejné právo je súhrn „*vonkajších zákonov*, prostredníctvom ktorých je tento súhlas možný“ ([9], 144). *Občiansky stav* je vzťahom *slobodných ľudí*, ktorí sú podriadení *donucovacím zákonom*, pretože to vyžaduje sám rozum, a to čistý rozum stanovujúci zákony a priori, ktorý neberie do úvahy „*žiadan empirický účel*“ ([9], 145). *Občiansky stav* ako stav jednoznačne *právny* je podľa Kanta budovaný na týchto princípoch a priori: 1. na *slobode* každého člena society ako *človeka*; 2. na *rovnosti* všetkých členov ako *poddaných*; 3. na *samostatnosti* každého člena spoločenstva ako *občana* ([9], 145).

Podľa Kanta tieto princípy nie sú iba zákonmi, ktoré vydáva štát, ale sú to princípy, na základe ktorých v súlade s princípmi čistého rozumu tvoriacimi verejné občianske právo je štát možný.

Slobodu určuje Kant ako princíp touto formulou: „Nikto ma nemôže nútiť byť šťastným tak, ako on chce (tak, ako si on predstavuje blaho iných ľudí), ale každý môže svoju blaženosť hľadať na ceste, ktorá sa jemu samému zdá správnou, ak len tým nepoškodzuje slobodu iných, ktorí sa usilujú o podobný cieľ – o slobodu, ktorá je podľa nejakého všeobecného zákona v súlade so slobodou všetkých (t.j. s ich právom hľadať šťastie)“ ([9], 145).

Kant, akcentujúc princíp slobody, odmieta *otcovskú vládu* (*imperium paternale*), pretože o všetkom, čo je dobré či zlé, o tom, ako *musia* byť ľudia šťastní, rozhoduje niekto iný. To je podľa neho „najväčší *despotizmus*“ ([9], 146). Proti takémuto typu vlády stavia *vlasteneckú vládu* (*imperium patrioticum*), ktorú chápe ako *materské lono* či *otcovskú pôdu*, odkiaľ každý vyšiel a kde vyrástol. Preto je potom nevyhnutné toto *právne spoločenstvo* chrániť prostredníctvom „všeobecnej vôle“ ([9], 146).

Rovnosť ako druhý princíp chápe výslovne v *právnom vzťahu*, pričom uznáva *nerovnosť* v majetku, fyzickú i duchovnú. Formula vyplývajúca z rovnosti požaduje, aby každý mal možnosť dosiahnuť ľubovoľný stupeň na sociálnom rebríčku, a to jedine na základe svojho talentu, usilovnosti a šťastia. Tomuto nemôže zabrániť ani jeden *spolupoddaný* – ani vďaka svojim „dedičným prerogatívam“ ([9], 147). Nemôže iného a jeho potomstvo držať na nižšom stupni.

Posledným princípom je **samostatnosť** občana ako *spoluzákonodarcu*. To potom predpokladá, že občan okrem prirodzených vlastností (nie je dieťaťom ani ženou) je si vlastným pánom (“*sein eigener Herr (sui iuris) sei*“ ([9], 151), má **vlastníctvo**, ktoré mu poskytuje prostriedky na živobytie, a všetko, čo potrebuje, môže získať *predajom* toho, čo mu patrí, lebo občan „nemá *slúžiť* nikomu inému okrem spoločnosti“ ([9], 151).

Kant svoje úvahy o umiestnení slobody uzatvára takto: „V každej spoločnosti je nevyhnutná poslušnosť voči mechanizmu štátneho usporiadania podľa donucovacích zákonov (týkajúcich sa celku), ale zároveň je nevyhnutný aj **duch slobody**, pretože o tom, čo sa týka všeobecných ľudských povinností, sa chce každý rozum presvedčiť, že toto donucovanie je legálne, lebo inak by sa dostal do protikladu sám so sebou“ ([9], 163).

K problematike slobody sa Kant vrátil ešte v prvej časti svojej práce *Metafyzika mravov*, v ktorej ju riešil v súvislosti s prirodzenými právami človeka a v tomto zmysle ju charakterizoval ako „pôvodné právo každého človeka určené silou jeho príslušnosti k ľudskému rodu“ ([10], 345). Uvedená problematika sa potom rieši v **súkromnom práve**, kým **verejné právo** sa zaoberá *občianskym právom* človeka.

Prechod od „morálno-praktického“ k „právno-praktickému rozumu“ v rámci Kantovej filozoficko-dejiny konceptu znamená, že do popredia v nej začínajú vystupovať otázky vzťahu morálky a práva (= politiky), pričom **právo** je zdôvodňované morálkou, t.j. „z hľadiska všeobecného zákona“ ([10], 337) na báze slobody každého. Zmysel tohto *dejinného vykročenia* morálky výstižne vyjadrila M. Thomová takto: „Morálna filozofia ako veda o pojme záväznosti ľudského konania spočíva na rozumových princípoch a je svojou kritickou korekciou etických predstáv zameraná na reformu práva a štátnych pomerov. Umelé, neprirodené (pretože nerozumné) donútenie sa musí prekonať, aby vznikol iný priestor pre iný druh prinútenia a moci, a to uvedomelou sebadisciplínou ľudí v rámci občianskej spoločnosti“ ([11], 118).

Kantove právno-praktické úvahy sú spojené s problematikou dosiahnutia „občianskej spoločnosti“ ([2], 822), čo on sám pokladá za najväčší problém ľudského rodu. Zložitost' utvárania občianskej spoločnosti je podmienená spoločenským antagonizmom, t.j. „nedružnou družnosťou ľudí“ ([2], 821). Zmyslom Kantových úvah je, opierajúc sa o isté praktické zásady, ukázať, ako je možné premeniť spoločnosť „zladenú z **patologického** donútenia v jediný morálny celok“ ([2], 821). Ako to ale dosiahnuť? Akým spôsobom treba zlomiť zvieraciu náklonnosť človeka a podriaďiť ho *všeobecne platnej vôli*? Spravodlivá *občianska jednota*, v ktorej

majú ľudské sklony najlepši účinok, bude raz v budúcnosti nastolená. K uskutočneniu *občianskej ústavy* sú podľa Kanta potrebné „správne pojmy o povahe novej ústavy“, ďalej „veľká **mnohodobá** skúsenosť“, ale „predovšetkým **dobrá vôľa** (podč. L. B.) pripravená na jej prijatie“ ([2], 823). Kant v tomto smere zdôrazňuje teda **dobrú vôľu**, ktorá predstavuje dôležitý pojem jeho praktickej filozofie. Jej úlohou je korigovať vplyv *darov prírody* a *darov šťastený* na myseľ, a tým i na celý princíp konania, a urobiť ho obecné užitočným ([12], 57).

Dobrá vôľa je spojená s praktickým rozumom, ktorý predstavuje jej vzpruhu. Pri posudzovaní hodnoty nášho konania zaujíma vždy prvé miesto a je podmienkou všetkého ostatného. Kant zároveň upozorňuje na „pojem *povinnosti*, ktorý obsahuje pojem dobrej vôle“ ([12], 60). V rámci úvah o postupnom konštituovaní sa *občianskej spoločnosti* pojem dobrej vôle signifikuje Kantov dôraz na aplikáciu *praktického rozumu* v sociálnom živote ľudí, ktorou sa postupne korigujú naše *zmyslové sklony*, *naša zmyslová príroda*, a takto sa postupne na báze *praktického rozumu* vytvárajú predpoklady pre konštituovanie takého typu spoločnosti, ktorý by sme Kantovými slovami mohli nazvať **jediným morálnym celkom**.

Pojem *praktického* vystihuje teda „dimenziu podľa princípov rozumu usporiadanej spoločenskej totality ako výsledku konania individuí, ktoré je záväzná voči celku“ ([11], 115). Každé konanie nadobúda hodnotu až vtedy, keď sa vzťahuje k celku, ktorý pre každé individuum predstavuje *materské lono*. Každý človek je teda zaviazaný spoločenskému (morálno-právnomu) celku na jednej strane a na druhej strane svojmu vlastnému účelu, hodnote svojej ľudskej osobnosti. Kant to sformuloval takto: „Človek je síce dosť nesvätý, ale *ľudstvo* v jeho osobe mu musí byť sväté“ ([8], 106).

Občianska spoločnosť je budovaná na základe pojmu **rozumu**, ktorý plní funkciu **organizátora** spoločnosti, je teda garantom prekonania „empirických určení vôle“, ktoré sú „subjektívne“ ([8], 62) a vedú k nie zjednoteniu ľudí, ale naopak ich rozdeľujú a ohrozujú *status celku*. Takto Kant akcentuje „celospoločenskú dimenziu“ a určuje *apodikticky isté rozumové zákonodarstvo*, ktoré by vyjadrovalo „všeobecnú vôľu“ ako „ideál zhody spoločensky pôsobiacich ľudí“ ([11], 121).

Zákonodarstvom rozumu konštruovaná „občianska spoločnosť“ súčasne predpokladá isté *obmedzenie slobody* jednotlivca a požaduje istú *záväznosť*, ktoré však nemôžu byť určované nátlakom zvonku, ale tu ide o *vnútorné* sebaobmedzenie, sebaopodriadenie, ktoré je v súlade s „princípom *autonómie vôle*“ ([8], 55). Toto stanovisko Kant objasňuje tým, že človek je „podriadený *len svojmu vlastnému*, a napriek tomu *všeobecnému zákonodarstvu* a že je iba zaviazaný, aby konal primerane svojej vlastnej, ale podľa účelu prírody všeobecnej zákonodarej vôle“ ([12], 95). Ide tu o *donútenie* a sebaopodriadenie „svojmu zákonu“ na základe „*vlastnej vôle*“ ([12], 95).

Kant považuje úctu k princípu ľudstva a každej rozumnej podstaty za najvyššiu obmedzujúcu podmienku slobody konania každého človeka. Sformuloval to do tejto podoby *praktického imperatívu*: „Konaj tak, aby si používal ľudstvo tak vo svojej osobe, ako i v osobe každého druhého vždy zároveň ako účel a nikdy iba ako prostriedok“ ([12], 91).

Užívanie slobody na báze princípu autonómie vôle, ktorý je morálnym zákonom, znamená vždy sebaobmedzenie, sebaopodriadenie sa istému donúteniu, ktoré má potom **etický i právny** aspekt. Spoločenskú záväznosť etických názorov Kanta dokladá už uvedená formulácia „praktického imperatívu ako platného (apodiktického) príkazu rozumu“ ([12], 78), ktorá

vedie k snahe „vytýčiť *spoločensky platný princíp*“ ([11], 120), ktorý je zameraný na societu ako istý typ reality.

LITERATÚRA:

- [1] FOUCAULT, M.: Prečo študovať moc: otázka subjektu. In: *Za zrkadlom moderny*. Bratislava 1991.
- [2] KANT, I.: Idea všeobecných dejín ve světoobčanském ohledu. In: *Filosofický časopis XXXVIII*, 1990, č.6, s. 818-828.
- [3] KANT, I.: Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung? In: Kant, I.: *Von den Träumen der Vernunft. Kleine Schriften zur Kunst, Philosophie, Geschichte und Politik*. Leipzig und Weimar 1979.
- [4] KANT, I.: Der Streit der Fakultäten. In: Kant, I.: *Werkausgabe : in zwölf Bänden*. (Hrsg. von Wilhelm Weischedel), Suhrkamp, Bd. XI, Frankfurt am Main 1991.
- [5] BUHR, M. – LEHRKE, W.: Ke vzťahu Immanuela Kanta k Francouzské revoluci. In: *Filosofický časopis XXXVII*, 1989, č.3, s.340-351.
- [6] RIEDEL, M.: Verstehen oder Erklären? Zur Theorie und Geschichte der hermeneutischen Wissenschaften. Stuttgart 1978.
- [7] WEYAND, K.: Kants Geschichtsphilosophie. Ihre Entwicklung und ihr Verhältnis zur Aufklärung. Köln am Rhein 1964.
- [8] KANT, I.: *Kritika praktického rozumu*. Bratislava 1990.
- [9] KANT, I.: Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis. In: Kant, I.: *Werkausgabe: in zwölf Bänden*. (Hrsg. von Wilhelm Weischedel), Suhrkamp, Bd. XI., Frankfurt am Main 1991.
- [10] KANT, I.: *Metaphysik der Sitten*. In: Kant, I.: *Werkausgabe in zwölf Bänden*. (Hrsg. von Wilhelm Weischedel), Suhrkamp, Bd. VIII, Frankfurt am Main 1991.
- [11] THOMOVÁ, M.: *Ideologie a teorie poznání. Ke vzniku kriticismu a transcendentalismu Immanuela Kanta*. Praha 1986.
- [12] KANT, I.: *Základy metafyziky mravů. II. vyd.* Praha 1990.

PhDr. Ľubomír Belás
Katedra filozofie FF UPJŠ
ul. 17. novembra č. 1
080 78 Prešov
SR